

УДК 821.161.2

К. О. Гурдуз, Ю. Г. Пінігіна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Засоби творення характерів у романі Люко Дашвар «На запах м'яса»

Гурдуз К. О., Пінігіна Ю. Г. Засоби творення характерів у романі Люко Дашвар «На запах м'яса»

Дослідження виконано у руслі сучасних актуальних літературознавчих студій і пов'язане з обсервацією художніх особливостей психологізму жіночої прози. Об'єктом наукового пошуку обрано роман «На запах м'яса» Люко Дашвар, однієї з найяскравіших українських письменниць сьогодення, предметом – складну систему моделювання характерів у творі. Психологізм у романі Люко Дашвар «На запах м'яса» має свою специфіку і виконує особливі функції. Створюючи виразних персонажів, письменниця уповні розкриває художній потенціал портретних характеристик, предметних деталей, пейзажів та інтер'єрів, що допомагають зрозуміти авторське світовідчуття характерів і визначають стильову своєрідність твору.

Ключові слова: психологізм, жіноча проза, портрет, пейзаж, художня деталь.

Гурдуз Е. А., Пинигина Ю. Г. Средства создания характеров в романе Люко Дашвар «На запах мяса». Исследование выполнено в русле современных актуальных литературоведческих студий и связано с обсервацией художественных особенностей психологизма женской прозы. Объектом научного поиска выбран роман «На запах мяса» Люко Дашвар, одной из самых ярких украинских писательниц современности, предметом – сложную систему моделирования характеров в произведении. Психологизм в романе Люко Дашвар «На запах мяса» имеет свою специфику и выполняет особые функции. Создавая выразительные персонажи, писательница в полной мере раскрывает художественный потенциал портретных характеристик, предметных деталей, пейзажей и интерьеров, которые помогают понять авторское мироощущение характеров и определяют стиливое своеобразие произведения.

Ключевые слова: психологизм, женская проза, портрет, пейзаж, художественная деталь.

Hurdz K. O., Pinihina Yu. H. Tools of characters creating in the novel by Lyuko Dashvar «Smell of Meat». The study was performed in the mainstream of contemporary literary studies. It is associated with observation of artistic features of the psychology of women's prose. The object of scientific search is the novel «Smell of Meat» by Lyuko Dashvar, who is one of the most brilliant Ukrainian writers of our time, the subject is complex system of characters modelling the in the novel. Psychologism in the novel by Lyuko Dashvar «Smell of Meat» has its own specifics and performs special functions. Creating expressive characters, the author fully reveals the artistic potential of portrait characteristics, subject details, landscapes, and interiors, which help to understand the author's attitude and identify the stylistic originality of the work.

Key words: psychology, women's prose, portrait, landscape, artistic detail.

Психологізм як іманентна ознака мистецтва слова, пов'язана з особливим відображенням внутрішнього світу людини художніми засобами, глибоким проникненням письменника у найглибші таємниці душі персонажа, здатністю докладно описувати різні психологічні стани і процеси (почуття, думки, бажання), помічати нюанси переживань у сучасних умовах актуалізується з небувалою силою і набуває нового звучання.

В українському літературознавстві це явище стало об'єктом наукових пошуків Н. Зборовської, Ю. Кузнецова, С. Павличко, В. Роменця та інших відомих дослідників [2, 3, 4, 5]. Н. Зборовська звернула увагу на нову хвилю критичного інтересу до психоаналізу «в постсталінську добу, за лібералізації тоталітарного режиму» [2: 335]. Особливу увагу науковців привертає психологізм жіночої прози, що вирізняється, на думку Р. Харчук, не лише увагою до жінки та жіночих проблем, а й суто жіночим поглядом на світ і нагальні питання доби [7: 180]. «Жіноча проза, – як зауважує дослідниця, – це інший стиль мислення і письма, інша манера мовлення, інший тон» [7: 180]. Однак це літературне явище досі лишається недостатньо вивченим і потребує ґрунтовних студій.

З огляду на сказане, дослідження творчості Люко Дашвар як однієї з найяскравіших українських письменниць сьогодення є виправданим з точки зору наукової актуальності і відповідності сучасним літературознавчим тенденціям. Об'єктом дослідження обрано роман «На запах м'яса», предметом – складну систему моделювання характерів у творі.

У романі «На запах м'яса» з усіх позафабульних чинників композиції Люко Дашвар найчастіше використовує портрет і засоби портретної деталізації як основний засіб характеристики. Роман розповідає про трагічність людської душі, про пошуки кращого життя та шлях до мрії. Сюжет твору розгортається навколо дівчини Майї, яка хотіла втекти від гонитви за химерним, покинути щоденний «тваринний» світ і знайти забуття: «Не хочу нікого бачити! Нікого...» [1: 205]; «Закинула рюкзак на плечі, обмотала шию шаликом, – морозяка до кісток пробирає, – посунула обмерзлою асфальтівкою на північ» [1: 12]. На першому плані роману – зображення характерів у їх соціально-психологічній зумовленості, вплив середовища на особистість.

У романі авторка відображає шлях людини від її становлення як особистості до мрії. Люко Дашвар звертає увагу не на особистість у цілому, а на складну взаємодію людини та її оточення, а психологічна портретна характеристика у свою

чергу дає можливість прослідкувати, як життєві трагедії, переживання особи змінюють її зовнішність: «Худорлявий, жилистий – рельєфні м'язи не від тренажерів, від щоденної виснажливої праці» [1: 32]; матеріалізуються у виразі обличчя: «Вуста червоні, сірі очі підведені, брови – стрілами. Ох, цаца!» [1: 58], очей: «Майка витріщає очі, намагається вихопити із суцільної темряви рухомі образи» [1: 21], «Очі заплющила, аби не розревтись, і...заснула» [1: 32].

Однією з особливих рис письменниці є те, що вона використовує реалістичну модель, яка, за визначенням Ю. Кузнецова, передбачає передачу внутрішнього «через зовнішні вияви героя – портрет, дії, рухи, вчинки людини» [3: 230]. Портретні деталі романі надзвичайно точно відтворюють зміни душевного стану персонажа під впливом соціальних явищ: «Підсунула ближче до себе рюкзак, долоньки в пахви. Перед очима вихор подій: вироки, зрада, мотузка гойдається-манить і так хочеться наважитися, аби показати їм усім...Та серце колотиться, гонить на край світу, де світу нема, нема людей, подій, життя, тільки повітря на кілька судомних хапків, щоби шубовість...і тонуті-топитися у страхах» [1: 21], «На другому курсі поголила голову: яскраве волосся не робило життя яскравим» [1: 112]. Через зображення зовнішності Люко Дашвар передає настрої персонажів, їх душевні болі й страждання. Портрет Майї відтворює тонку душевну організацію, внутрішній смуток дівчинки: «Майка скрутилася на ганку – око сіпалося, плечі судомно здригалися, зупинити не могла. Витріщилася на темні вікна сусідніх хат. Сама...» [1: 315]. Психологічно забарвлені дієслова «судомно здригалися», «сіпалося» допомагають відчутти трагедію дівчини, її життєву невлаштованість, безпорадність.

Головних персонажів авторка змальовує самотніми, але самотність виражається у їхньому внутрішньому світі, який увиразнюється через портретні характеристики. Описуючи зовнішність, Люко Дашвар надає герою сумних, розгублених, стомлених, іноді навіть зневірених рис: «Майка усміхалася п'яним гостям, щоби не розревтись посеред зали...» [1: 104], «Майка ще тупцювала на порозі – ошелешена, пригнічена...» [1: 15]. Через портрет ми бачимо душу персонажа, його внутрішню суть. Наприклад, головна героїня роману відтворює образ зневіреної, втомленої містом і людьми дівчини: «Майка з легким рюкзаком і важким серцем останньою вишкреблася із сумнівного транспорту» [1: 12].

Дуже різнитесь портретний опис мешканців міста та жителів села у романі: «...під сосною на поваленій деревині при дорозі сиділа немолода, рум'яна, мов яблучко, пишна жіночка в зелених вовняних штанах, порепаних чоботях, довгій синій куртці, розшитій блискучими стразами, і червоній шапочці» [1: 12]; «грубий дядько з гарбузячим

пузом, на якому жодна одежина не застібалася...» [1: 1]; «Геть не схожий на сурового суддю: джинси, футболка, русяве коротко стрижене волосся, сережка у вусі. Аби не впевнений погляд, майже фізично відчутий шарм і холодна відстороненість, на студента-старшокурсника скинувся б» [1: 135]. Цей опис допомагає читачам усвідомити різницю у життєвих цінностях, внутрішньому світі та намірах героїв роману.

Активізуючи властивості портретної деталі, Люко Дашвар віддає значну перевагу очам. Прикметно, що очі є своєрідним зовнішнім кодом не лише портрета, а й характеру. Як зауважував В.Фащенко, «вираз очей – один із найдавніших сигналів про душу» [6: 94]. Опис очей у романі «На запах м'яса» засвідчує перемогу злого в душі над природною добротою, душевністю, людською чуйністю. Такий ефект досягається завдяки накопиченню у тексті епітетів типу: «засмучені очі», «самотність та пустота в очах», «сірість очей», «переляканий погляд», «наївні очі», «увіп'явся поглядом».

Слід зазначити, що описи зовнішності бідних селян у романі передають точні психологічні деталі поведінки, містять авторські інтонації співчуття: «Плечі опустив, ніби гнітом їх придавило, зітхає, як приречений. Хоч бери його й до серця пригортай...» [1: 80]. Цим письменниця намагається акцентувати соціально-психологічну антитезу, характеризуючи персонажів з різних соціальних прошарків.

Портрет розкриває, залежність зовнішнього вигляду людини від реальних соціальних причин і об'єктивних умов її життя. У результаті стресу особистість перебуває в певному психічному стані, що матеріалізується найчастіше у виразі обличчя. Портрет Майки відбиває нервовий розлад персонажа, зумовлений переїздом з міста у село через певні життєві обставини: «Майка все товкла собі – до Різдва б цезнути. До сміху, вертелів, radoців, зорі ясної, щоби – пропадїть ви всі! – не знайшли, хоч би хто й потикався» [1: 10]. Художні деталі, організовані таким чином, передають надмірне психічне напруження людини, яка перебуває у стані афекту.

У романі «На запах м'яса» змальовання художнього детального портрету не є самоціллю письменниці. Зовнішні риси персонажа часто подаються лаконічно через художню деталь, як це бачимо у портретній характеристиці пані Уляни: «Реп'ях очі примружив – ніби не нова таздиня. Старша. Сумна [1: 38], «На ганок вийшла – без вітру хитається...А худа ж...А бліда» [1: 50], «Бачу, яка сильна. Онде аж світишся, така сильна» [1: 52], «Реп'ях стояв посеред двору із сокирою, як той дурень, серце кралялося: ох і худенька та Уляна, аж прозора» [1: 52]. Увага акцентується на соціально-психологічній домінанті образу: змученості, нещасності, тяжкій долі.

Авторка використовує динамічний портрет. Вона майстерно застосовує закони фізіогномічного мистецтва, у якому усі вияви мимічної виразності – жест, усмішка, погляд – передають найтонші психічні зміни, є виявом настрою, еволюції почуттів.

Своєрідною формою вираження авторської позиції у прозі Люко Дашвар є використання метонімічного зображення зовнішнього вигляду персонажів. У випадках негативного, презирливого ставлення до певних соціальних типів авторка не показує індивідуальні риси, а вдається до показу дій, рухів, жестів або деталей одягу, чим підкреслює втрату ними духовного начала. Письменниця вдається до такого прийому для викриття затхлого, низького животіння, душевної пустоти, внутрішньої мізерності і бездуховності людей, що ніби вболівали за культуру і процвітання, а насправді лише лементували та метушилися.

Портретні характеристики персонажів, побудовані на протиставленні, відображають характерну особливість стилю письменниці. Це своєрідні художні прийоми, що підкреслюють позитивні й негативні явища, власне авторських симпатії й антипатії, які дають авторці можливість вмотивовано підвести читача до сприйняття естетичного ідеалу. Художні особливості ідейно-естетичних функцій портрета у прозі Люко Дашвар часом залежать від форми оповіді. У більшості її романів оповідь іде від третьої особи, що яскраво ілюструє авторську думку. Художниця не обмежується лише описом зовнішності, а вдається до опису подій та вчинків персонажів, але зовнішність, вирази обличчя, очі, переконання героїв усе ж не залишаються поза її увагою. Навіть у лаконічних зображеннях за допомогою погляду авторка відтворює душевний стан героя. Епітети «дитячі», «добрі» надають опису очей позитивного психологічного наповнення.

Зображення зовнішності персонажів є багатою скарбницею пізнання їхнього внутрішнього життя. Більшість портретних характеристик розкривають взаємозв'язок людини і суспільства, внутрішнього та зовнішнього світу. Авторка дотримується реалістичного принципу відображення людського життя, показує детермінуючий вплив зовнішніх обставин на людину, а засобами портретної характеристики подає опосередкований аналіз внутрішнього світу. Портрети у романі «На запах м'яса» Люко Дашвар подано через систему мовностилістичних прийомів: виразні метафори та епітети, влучні порівняння, словесні деталі, рефрени та інші виразально-зображальні засоби. Соціальна зумовленість переживань героїв відчутна в подіях, натяках, асоціаціях, підтексті

Портретна характеристика персонажів дає уявлення про авторське ставлення до зображуваного, розуміння екзистенції внутрішнього світу особистості у сучасному

суспільстві. Авторська позиція трансформується через тон розповіді, її підтекстове наповнення, художньо-образне відтворення зображуваного.

Отже, Люко Дашвар через портретні деталі, їх динаміку передає сутність людини, її внутрішній світ. Портрет – це не просто інформативний малюнок, а опис зовнішності, який дає ключ до розуміння внутрішнього потенціалу людини, портретна динаміка, яка сприяє дослідженню прихованих механізмів внутрішнього світу.

У романі «На запах м'яса» значну роль у розкритті психології персонажів відведено також пейзажу. Найбільш розповсюдженим виявляється опис природи, що становить пряму паралель до роздумів головних героїв та їх психологічного стану. Пейзажі у Люко Дашвар посилюють і доповнюють переживання й настрої персонажів, вони глибоко пов'язані з сюжетом, ідеєю. Через розкриття краси навколишнього світу, його звуків, кольорів, запахів зримо постають відчуття, мислення, переживання героя.

Окремої уваги заслуговує характеристика пейзажів у контексті їхньої виразальності, тобто психологізму, що засвідчує динамічність художнього пошуку письменниці, яка разом із зображально-інформативними описами природи вводить у текстову тканину своїх творів функціональні психологізовані пейзажі.

Так, наприклад, літераторка майстерно змальовує страх: *«Серце забилося під кадик – озиралася перелякано: хто?.. Та важкий морок знущався, лякав це більше – не виштовхував до порогу жахливих тварюк...»* [1: 21]. Йому цілком відповідає психологізований пейзаж: *«Ніч засліпила – у суцільній темряві і гілок на грушах не роздвигтися. Гнітючу тишу проривають то полохливий шурхіт, то раптові схлипи, то хижє гарчання»* [1: 21–22].

Завдяки пейзажним характеристикам, а також характеристикам предметного світу думки й почуття героїв отримують яскравіший емоційний відтінок, а ситуації набирають виразніших ліричних і драматичних рис, коли характер зображення збігається з настроями героїв або з подіями особистого та громадського життя.

Так, замилування головної героїні природою передає її емоційне захоплення від пейзажу як початку нового життя: *«Майка вийшла на ганок, роззирнулася зачудовано – мамо рідна! Новий сніг вкрив усе навкруги – хати в білих шапках, соснові віти попрюгалися, луг чистим вирівняно, навіть на колодязі-журавлі зверху біла пімпочка. Над головою небеса блакиттю розстаралися. І без краю то, без краю. Наче боже око стежить тильно, аби ніхто не сипнувся те диво зіпсувати. Ступила з ганку в чистий сніг. Геть не холодно.»* [1: 26].

Пейзаж письменниці вражає багатством кольорів, розкішною грою тонів і напівтонів, світла і тіні. Характерною особливістю роману є те, що протягом усього твору авторка моделює картину

природи, яка весь час змінюється, розширюється в часі й просторі. Здебільшого це картини ранку чи вечора.

Так, наприклад, коли Майя приїхала на нове місце проживання, Люко Дашвар передала стан її душі за допомогою наступного психологізованого пейзажа: *«Майка сунула слідом, схвильовано роздивлялася місцину. Густий сосновий ліс височів за хатами і праворуч від них. По курсу – луг, ліворуч – прозорий березовий гайок, до якого від хат крутилася крива ґрунтова дорога. Майка вгледіла широкий потічок за гаєм, за потічком вдалині – свіжопофарбовані хати. Отам, значить, Капулетці? А в оголошенні писали – хата в Капулетцях... І нащо після того любити людей?»* [1: 14].

Важлива роль у психологічному аналізі належить також деталям інтер'єру, обстановці, що оточує персонажа. Предмети інтер'єру персонажів несуть на собі відбиток їхніх індивідуальностей, «заангажовані» у систему психологізму як посилюючі ретранслятори їхньої духовної сутності. Так, наприклад: *«Увіп'ялася поглядом у власне майно – чи файногo кота в мішку купила? – серце впало. Зблизька біла хата сіра від самотності, тріщини зморшками – стара, давня... Синя фарба на віконцях облупилася, шифер мохом поріс, дошки на порозі попрогнівали-попровалювалися. Двір величезними старими грушами забитий – аж ніч під ними! За хатою кілька низьких сараїв попритулялися один до одного, навколо них дощатий парканчик похилився. Господарський двір, не інакше. Певно, там колись дрова складали, граблі-лопати, гуси-кури метушилися...»* [1: 14–15]. Завдяки характеристикам предметного світу думки й почуття героїв отримують яскравіший емоційний відтінок, а ситуації набирають виразніших ліричних драматичних рис, коли характер зображення збігається з настроями героїв

Відношення «пейзаж – людина» у романі будуються на принципах так званого психологічного паралелізму – контрастного

протиставлення або зіставлення картин природи з душевним емоційним станом людини. Пейзаж у Люко Дашвар здебільшого являє собою обмежений художній простір, у якому розвивається сюжетна дія. Ідейно-естетичні функції цього простору багатозначні. Він є реалістичним зображенням місця дії, «продовженням» психічного стану героя, а також узагальненим образом, що несе додаткове символічне навантаження.

Письменниця намагається уникати розлогих авторських відступів, часом їй досить однієї виразної художньої деталі, риси, характерного слова чи предмета, щоб до найтонших нюансів показати внутрішній світ свого героя, його життєву драму.

Отже, соціальне у романі Люко Дашвар постає крізь призму психологічного, і саме в цьому полягає сутність новаторства письменниці. Вона активно використовує складний психологічний інструментарій художнього зображення героїв. У мистикіні домінують динамічні портрети, «видима мова почуттів» зорієнтована на розкриття діалектики душі, блискавичного перебігу душевних станів.

Портрет і пейзаж у романі виступають у ролі синхронізаційного емоційного супроводу стосовно переживань героїв. Настрої природи немовби «акомпанують» настроєвим метаморфозам героїв твору. Особливо виразної психологічної характеристики персонажів авторка досягає завдяки вдалим використанням портретних і пейзажних деталей, які віддзеркалюють їхній внутрішній світ.

Отже, психологізм у романі Люко Дашвар «На запах м'яса» має свою специфіку і виконує особливі функції. Моделюючи виразних персонажів, письменниця уповні розкриває художній потенціал портретних характеристик, предметних деталей, пейзажів та інтер'єрів, що допомагають зрозуміти авторське світовідчуття характерів і визначають стильову своєрідність твору.

Література

1. Дашвар Люко. На запах м'яса: роман / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
2. Зборовська Н. В. Психоданаліз і літературознавство: посібник / Н. В. Зборовська. – К. : «Академвидав», 2003. – 392 с.
3. Кузнецов Ю. Розвиток психологізму в українській прозі кінця XIX – поч. XX ст. / Ю. Кузнецов // Проблеми історії та теорії реалізму кінця XIX – поч. XX ст. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 221–249.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
5. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.
6. Фашенко В. У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літератури / В. Фашенко. – К. : Дніпро, 1981. – 279 с.
7. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб. / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.